

«ΤΟ ΤΕΚΜΗΡΙΟ ΑΘΩΟΤΗΤΑΣ ΚΑΙ Η ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΤΟΥ ΣΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΔΙΚΗ ΜΕΤΑ ΤΟ ΠΕΡΑΣ ΤΗΣ ΠΟΙΝΙΚΗΣ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑΣ¹»

Χρυσούλα Πλατιά, Εφέτης

Ι. Εισαγωγικές παρατηρήσεις – Διάκριση δικαιοδοσιών

Στην ημεδαπή έννομη τάξη η διάκριση της δικαιοσύνης σε πολιτική (απονεμόμενη από τα πολιτικά δικαστήρια) και ποινική (απονεμόμενη από τα ποινικά δικαστήρια) καθιερώθηκε για πρώτη φορά με το νόμο της 21.1/2.2.1834 περί οργανισμού των δικαστηρίων και συμβολαιογράφων, ισχύσαντος από την 25.1.1835, δυνάμει του οποίου θεσπίστηκε ρητώς η διάκριση των πολιτικών από τα ποινικά δικαστήρια. Αν και οι κύκλοι δικαιοδοσίας των πολιτικών και των ποινικών δικαστηρίων είναι σαφώς διακεκριμένοι, σε αρκετές περιπτώσεις αυτοί συναντώνται, πυροδοτώντας αλληλεπιδράσεις. Ειδικότερα στην περίπτωση μίας αξιόποινης πράξης τελεσθείσας π.χ. σε βάρος της σωματικής ακεραιότητας ή της περιουσίας συγκεκριμένου παθόντος (όπως σωματική βλάβη, απάτη, κλοπή κλπ), υπάρχει αφενός το δικαίωμα της πολιτείας να επιβάλει ποινή στο δράστη αυτής και αφετέρου το δικαίωμα του παθόντος να αξιώσει την αποκατάσταση της επελθούσας ζημίας του. Ενδέχεται οι δύο αυτές αυτοτελείς διαδικασίες να κινούνται παράλληλα χρονικά ή να έχει προηγηθεί η μία της άλλης, και είτε το πολιτικό είτε το ποινικό δικαστήριο να έχει ήδη αποφανθεί για το ίδιο βιοτικό συμβάν, το οποίο αναμένεται να αποτελέσει αντικείμενο διερεύνησης από το άλλο, μη επιληφθέν ακόμη δικαστήριο. Υπό το προϊσχύον δίκαιο, με το άρθρο 12 ΠολΔ (Maurer)², καθιερώθηκε ο αμοιβαίος σεβασμός του ενός δικαστηρίου προς τις αποφάσεις του άλλου, υπό την προϋπόθεση της επίλυσης κάποιου προδικαστικού

¹Η μελέτη αυτή αποτελεί εισήγηση της γράφουσας στο επιμορφωτικό σεμινάριο της Εθνικής Σχολής Δικαστικών Λειτουργιών με θέμα «Σχέση πολιτικής, ποινικής, διοικητικής δίκης», το οποίο έλαβε χώρα στην Κομοτηνή στις 9-10 Μαΐου 2019.

²ΠολΔ 12: «Αποφασισθέντος άπαξ του προδικαστικού ζητήματος παρά του αρμοδίου δικαστηρίου, δεν δύναται πλέον το άλλο δικαστήριο, είτε πολιτικόν, είτε ποινικόν, να επιχειρήσει την έρευναν του αυτού ζητήματος».

ζητήματος, ενώ και ο Άρειος Πάγος, ερμηνεύοντας τις σχετικές διατάξεις των προΐσχυουσών ΠολΔ και ΠοινΔ, δέχθηκε ότι όχι μόνο η καταδικαστική απόφαση, αλλά και η αθωωτική απόφαση του ποινικού δικαστηρίου αποτελεί δεδικασμένο δεσμεύον τον πολιτικό δικαστή, υπό την προϋπόθεση ότι ο κατηγορούμενος αθώθηκε γιατί δεν διαπράχθηκε το αδίκημα ή γιατί δεν είναι αυτός που το διέπραξε³. Στη συνέχεια, μετά από εκτενείς συζητήσεις στην Συντακτική Επιτροπή της Πολιτικής Δικονομίας και στις κοινές συνεδριάσεις της με την Αναθεωρητική Επιτροπή της Ποινικής Δικονομίας και παρά την πρόταση του Ι. Σακκέτα υπέρ της εξιδιασμένης επιρροής του ποινικού δεδικασμένου στην πολιτική δίκη, αποφασίσθηκε τελικώς «όπως αφεθή εις την ελευθέραν εκτίμησιν του πολιτικού δικαστού το εκ των ποινικών αποφάσεων δεδικασμένον και αντιθέτως» (ΣχΠολΔΙΧ 132)⁴. Έτσι, υπό τον ισχύοντα ΚΠολΔ, το δεδικασμένο από τις αποφάσεις των ποινικών δικαστηρίων δεν δεσμεύει τα πολιτικά δικαστήρια, τα οποία, όμως, παραδεκτώς τις χρησιμοποιούν για τη συναγωγή δικαστικών τεκμηρίων⁵. Ειδικότερα, από τις ισχύουσες σήμερα διατάξεις του ΚΠολΔ και του ΚΠΔ δεν προκύπτει η παραγωγή κάποιας δεσμευτικής ενέργειας της απόφασης του πολιτικού δικαστηρίου στην πολιτική δίκη και αντίστροφα, όταν και τα δύο δικαστήρια επιλαμβάνονται του ίδιου ακριβώς βιοτικού συμβάντος⁶. Πρέπει, τέλος, να σημειωθεί η διαφορετική φυσιολογία των δύο αυτών δικαιοδοσιών, αφού στην ποινική δίκη υπάρχει το ανακριτικό σύστημα, με το οποίο αναζητείται η απόλυτη αλήθεια με ευρείες δυνατότητες στο πεδίο των αποδείξεων, ενώ στην πολιτική δίκη το συζητητικό σύστημα εναποθέτει στην πρωτοβουλία των διαδίκων την προσκόμιση του αποδεικτικού υλικού,

³ ΑΠ 155/1896 Θέμις Ζ σελ. 355, ΑΠ 5/1896 Θέμις Ζ σελ. 162.

⁴ Βλ. για την σχετική επιστημονική συζήτηση από τέλος 19^{ου} αιώνα μέχρι το μέσο του 20^{ου} αιώνα καθώς και για τις κοινές συνεδριάσεις των νομοπαρασκευαστικών Επιτροπών ΚΠολΔ και ΚΠΔ και την κατάληξή τους, στην ιδιαίτερα αναλυτική και εμπειριστατωμένη μελέτη του Χ. Γιαλαμά, Ζητήματα από τη δεσμευτική εμβέλεια των δικαστικών αποφάσεων μεταξύ πολιτικής και ποινικής δίκης, ΕλλΔνη 2018, σελ. 1628-1634.

⁵ Βλ. ενδεικτικά ΑΠ 777/2018 και 726/2015.

⁶ Βλ. ιδίως άρθρα 321 ΚΠολΔ και 62 ΚΠΔ.

που μόνον αυτό δύναται να λάβει υπόψη του το πολιτικό δικαστήριο για να οδηγηθεί σε μία σχετική αλήθεια, στην οποία και αρκείται.

II. Η έννοια και το περιεχόμενο του τεκμηρίου αθωότητας

Το τεκμήριο αθωότητας αποτελεί μία από τις θεμελιώδεις αρχές της ποινικής δίκης, που τυγχάνει ευρείας αποδοχής από την ευρωπαϊκή έννομη τάξη, κατοχυρωμένη περισσότερο σε νομοθετικά παρά σε συνταγματικά κείμενα και, γενικότερα, είναι αναπόσπαστοστοιχείο της δίκαιης δίκης σύμφωνα με το άρθρο 6 παρ. 1 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΣΔΑ). Το τεκμήριο αθωότητας, όπως είναι διατυπωμένο τόσο στο άρθρο 6 παρ. 2 της ΕΣΔΑ⁷, όσο και στο άρθρο 14 παρ. 2 του Διεθνούς Συμφώνου για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα (ΔΣΑΠΔ)⁸ δεν αποτελεί μόνο ένα θεμελιώδες δικαίωμα του κατηγορουμένου να τεκμαίρεται αθώος μέχρι τη νόμιμη απόδειξη της ενοχής του⁹, αλλά είναι ταυτόχρονα μία ανεξάρτητη υποχρέωση της πολιτείας αφού διαθέτει αυτόνομη εγγυητική λειτουργία¹⁰. Επίσης, ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ε.Ε. (Χάρτης) διασφαλίζει, με τη ρητή διάταξη του άρθρου 48 παρ. 1¹¹, το τεκμήριο αθωότητας του κατηγορουμένου ως θεμελιώδες δικαίωμα.

⁷ Άρθρο 6 παρ. 2 της ΕΣΔΑ (που κυρώθηκε με το Ν.Δ. 53/1974): «Παν πρόσωπον κατηγορούμενον επί αδικήματι τεκμαίρεται ότι είναι αθών μέχρι της νομίμου αποδείξεως της ενοχής του».

⁸ Άρθρο 14 παρ. 2 του ΔΣΑΠΔ (που κυρώθηκε με το Ν. 2462/1997): «Κάθε πρόσωπο που κατηγορείται για ποινικό αδίκημα τεκμαίρεται ότι είναι αθώο εωσότου η ενοχή του αποδειχθεί σύμφωνα με το νόμο».

⁹ Ο χαρακτήρας του τεκμηρίου ως δικαιώματος συνάγεται ευθέως και από το αγγλικό κείμενο της διάταξης του άρθρου 14 παρ. 2 ΔΣΑΠΔ, που αναφέρεται στο δικαίωμα του κατηγορουμένου να τεκμαίρεται αθώος (“right to be presumed innocent”), ενώ για την θεωρητική αντιπαράθεση ως προς τη νομική φύση του τεκμηρίου μεταξύ «γενικής αρχής του δικαίου» και «ατομικού δικαιώματος» βλ. σε Α. Μαγριπή, Η πρόκληση ενσωμάτωσης στην εθνική έννομη τάξη του τεκμηρίου αθωότητας», ΠοινΧρ 2017, σελ. 249, υποσημ. 1.

¹⁰ Βλ. για την υποχρέωση σεβασμού του τεκμηρίου από όλα τα κρατικά όργανα σε Ν. Ανδρουλάκη, Θεμελιώδεις έννοιες της ποινικής δίκης, έκδ. 2012, σελ. 222-223, Ο. Τσόλκα, Το δικαίωμα στην μη αυτοενοχοποίηση και το τεκμήριο αθωότητας, ΠοινΧρ 2004, σελ. 97 επ., Γ. Ρήγο, Το τεκμήριο της αθωότητας, ΠοινΧρ 1992, σελ. 625 επ.

¹¹ Άρθρο 48 παρ. 1 Χάρτη: «Κάθε κατηγορούμενος τεκμαίρεται ότι είναι αθώος μέχρι αποδείξεως της ενοχής του σύμφωνα με το νόμο».

Η νομική θεμελίωση του τεκμηρίου συνεπιφέρει τη δικαιοδοσία του ΕΔΔΑ επί της αυθεντικής ερμηνείας του άρθρου 6 παρ. 2 της ΕΣΔΑ. Με βάση δε την ερμηνεία αυτή, το τεκμήριο αθωότητας, ως διαδικαστική εγγύηση, έχει δύο ταυτόχρονα πτυχές. Αφενός αποτελεί **θεμελιώδες δικαίωμα του κατηγορουμένου** και αφετέρου κατοχυρώνει τον **σεβασμό της τιμής και της αξιοπρέπειάς του**¹². Η δεύτερη αυτή πτυχή θεμελιώνεται στον σεβασμό της αξίας του ανθρώπου, που στην Ελλάδα κατοχυρώνεται ρητά στο άρθρο 2 του Συντάγματος. Ειδικότερα, με βάση τη νομολογία του ΕΔΔΑ, το τεκμήριο αθωότητας πριν την αμετάκλητη έκδοση απόφασης για τον κατηγορούμενο είναι μαχητό, αλλά μετά την έκδοση αθωωτικής απόφασης μετατρέπεται σε αμάχητο τεκμήριο, καταλαμβάνοντας όλο το χώρο που αφορά την υπόθεση, στην οποία αμετάκλητα αθώθηκε. Δηλαδή, με την ανωτέρω αθωωτική απόφαση ουσιαστικά δεν υπάρχει τεκμήριο, αλλά **διαπιστωμένη μη ενοχή του κατηγορουμένου**, που δεν επιτρέπει σε κάθε κρατική αρχή, και όχι μόνο δικαστική, οιαδήποτε άλλη ερμηνεία η εκδοχή, έστω και σε επίπεδο υπόνοιας¹³. Συνεπώς, σε περίπτωση αθώωσης του κατηγορουμένου για οποιοδήποτε λόγο το τεκμήριο επεκτείνεται στο διηνεκές χωρίς χρόνο λήξης και δεσμεύει όλα τα δικαστήρια (οιασδήποτε δικαιοδοσίας) στο μέλλον¹⁴.

III. Η ισχύς του τεκμηρίου στις συναφείς πολιτικές δίκες και η εξέλιξη της νομολογίας του ΕΔΔΑ

Κατ' αρχήν το τεκμήριο αυτό υφίσταται για την προστασία του κατηγορουμένου και διέπει τις ποινικές διαδικασίες, δηλαδή τις διαδικασίες με αντικείμενο ποινική κατηγορία. Το Δικαστήριο του Στρασβούργου, όμως, έχει επεκτείνει την εφαρμογή του πέραν του

¹² Απόφαση ΕΔΔΑ (Τμήματος Ευρείας Σύνθεσης) Allen κατά Ηνωμένου Βασιλείου της 12-7-2013, παρ. 93-94, ΝοΒ 2016, σελ. 1522 επ. και ιδίως 1523, Απόφαση ΕΔΔΑ Κώνστας κατά Ελλάδος της 28-11-2011, παρ. 32, HUDOC.

¹³ Βλ. Π. Βογιατζής σε Λ.-Α. Σισιλιάνο «Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου - Ερμηνεία κατ' άρθρο», έκδ. 2013, σελ. 265, αρ. 185-186.

¹⁴ Βλ. παρατηρήσεις Β. Χειρδάρη υπό την απόφαση ΕΔΔΑ Παραπονιάρη κατά Ελλάδα της 25-9-2008, ΝοΒ 2009, σελ. 178 επ. και ιδίως 179.

στενού πλαισίου της ποινικής δίκης. Έτσι εφαρμόζεται και σε άλλες δικαστικές διαδικασίες που συνιστούν «**συνέπεια και παρακολούθημα**» (consequenceandnecessaryconcomitant) της ποινικής δίκης, δηλαδή που έχουν άμεση ή έμμεση συνάφεια με αυτήν και που αφορούν διαφορετικά ζητήματα. Επεκτείνεται, δηλαδή, και σε μη ποινικές αλλά συναφείς δίκες (διοικητικές και αστικές) που έπονται της αμετάκλητης αθώωσης του κατηγορουμένου¹⁵, αφού το ΕΔΔΑ θεωρεί ότι οι συναφείς αυτές δίκες αποτελούν συμπλήρωμα της κύριας ποινικής δίκης. Η συνάφεια δε αυτή υπάρχει, όταν τα πραγματικά περιστατικά ή η καταλογισθείσα συμπεριφορά στη μη ποινική διαδικασία ταυτίζονται ουσιαστικά με το αντικείμενο της προηγηθείσας ποινικής δίκης¹⁶. Στην επεκτατική δε αυτή νομολογιακή προσέγγιση έγινε δεκτό από το ΕΔΔΑ, σε επίπεδο Ευρείας Σύνθεσης¹⁷, ότι **συναφής δίκη** που προστατεύει το τεκμήριο αθωότητας είναι **και η αστική δίκη** που συνδέει την αιτούμενη αποζημίωση με την ουσία της ποινικής κατηγορίας(“theimpositionofcivilliabilitytopaycompensationtothevictim”).

Περαιτέρω, κατά τη νομολογία του ΕΔΔΑ, δικαστικές αποφάσεις, οι οποίες, μετά την αθώωση του κατηγορουμένου για οποιονδήποτε λόγο (χωρίς ή με αμφιβολίες), υποδηλώνουν, άμεσα ή έμμεσα, από τον τρόπο ενέργειάς τους, από την αιτιολογία τους ή από την χρησιμοποιούμενη γλώσσα τους, την ενοχή του ή παραγνωρίζουν την αθώωσή του, προσβάλλουν ευθέως το τεκμήριο αθωότητάς του¹⁸.

Ειδικότερα στην απόφαση **Υ. κατά Νορβηγίας της 11-2-2003** κρίθηκε από το ΕΔΔΑ, ότι υπήρχε παραβίαση του τεκμηρίου αθωότητας του προσφεύγοντος (εναγομένου και ήδη απαλλαγέντος στη ποινική

¹⁵ Με την απόφαση Μαγγαφίνης κατά Ελλάδος της 22.4.2010 έχει γίνει δεκτό από το ΕΔΔΑ ότι «τελική» απόφαση για την ελληνική έννομη τάξη αποτελεί η αμετάκλητη απόφαση ποινικού δικαστηρίου.

¹⁶ Βλ. απόφαση ΕΔΔΑ Σταυρόπουλος κατά Ελλάδας της 27-9-2007 σκέψεις 35-37, ΝοΒ 2008, σελ. 457 επ.

¹⁷ Βλ. απόφαση Allen κατά Ηνωμένου Βασιλείου της 12-7-2013 ό.π.

¹⁸ Βλ. Γ. Τριανταφύλλου, σε Λ. Κοτσαλή «Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και Ποινικό Δίκαιο», έκδ. 2014, σελ. 474-475, Π. Βογιατζή, ό.π., σελ. 259-260 με την εκεί αναφερόμενη νομολογία του ΕΔΔΑ.

διαδικασία), αφού η δυσμενής γι' αυτόν απόφαση του αστικού δικαστηρίου έθετε σε αμφιβολία τη βασιμότητα της αθώωσής του, δεδομένου ότι αναφερόταν στην απόφαση αυτή, μεταξύ άλλων, ότι «*θεωρείται... σαφώς πιθανό (ο εναγόμενος) να έχει διαπράξει τα στρεφόμενα κατά της Τ. αδικήματα για τα οποία έχει κατηγορηθεί*»¹⁹.

Ακολούθησε η πολύ σημαντική απόφαση **Σταυρόπουλος κατά Ελλάδας της 27-9-2007**²⁰, με την οποία γίνεται δεκτό από το ΕΔΔΑ ότι, όταν η αθώωση ενός κατηγορουμένου γίνει αμετάκλητη, η διατύπωση από τα κρατικά όργανα αμφιβολιών ενοχής σε βάρος του, περιλαμβανομένων και αυτών που αντλούνται από το αιτιολογικό της αθώωσης (ιδίως αθώωση λόγω αμφιβολιών), δεν είναι συμβατή με το τεκμήριο αθωότητας (σκέψη 38). Επισημαίνει μάλιστα το Δικαστήριο, ότι «*οι αθωωτικές αποφάσεις δεν διαφοροποιούνται βάσει των αιτιολογιών που κάθε φορά εκφέρει ο ποινικός δικαστής*» και ότι «*στα πλαίσια του άρθρου 6 § 2 ΕΣΔΑ, το διατακτικό μιας αθωωτικής απόφασης πρέπει να γίνεται σεβαστό από κάθε άλλη αρχή που κρίνει, κατά τρόπο άμεσο ή έμμεσο, επί της ποινικής ευθύνης του κατηγορουμένου*» (σκέψη 39). Με αυτές τις σκέψεις, το ΕΔΔΑ απεφάνθη, ως προς την κρινόμενη υπόθεση, ότι είναι ασυμβίβαστη με το τεκμήριο αθωότητας, η επιμονή των διοικητικών δικαστηρίων (ΣΤΕ και ΔΕΦ) να αιτιολογούν το σκόπιμο της παράλειψης του προσφεύγοντος να δηλώσει ότι διέθετε ακίνητη περιουσία (για να πετύχει τη χορήγηση κατοικίας από τον Οργανισμό Εργατικής Κατοικίας) δια του τονισμού της αθωωτικής, λόγω αμφιβολιών, απόφασης του ποινικού δικαστηρίου (βλ. σκέψεις 40-41). Είναι χαρακτηριστικό ότι οι ανωτέρω σκέψεις της προαναφερόμενης απόφασης του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου παρατέθηκαν αυτούσιες από τον **Μιχαήλ Μαργαρίτη**, ως «**παρατηρήσεις**» του²¹, υπό την δημοσιευμένη στο ίδιο νομικό περιοδικό απόφαση ΑΠ 1364/2011 (Α2 Τμήματος), προκειμένου, όπως ο

¹⁹ (παρ. 46 της απόφασης)

²⁰ Δημ. σε ΝοΒ 2008, σελ. 457 επ.

²¹ Βλ. ΝοΒ 2012, σελ. 571-572.

ίδιος αναφέρει, να κριθεί από τους αναγνώστες «αν πρέπει να επιμένουμε για την έκταση της επίδρασης της αθωωτικής απόφασης στην ποινική δίκη».

Επίσης, με την απόφαση του ΕΔΔΑ **Παραπονιάρης κατά Ελλάδας** της 25-9-2008²² (που αφορούσε χρηματική ποινή επιβληθείσα στον προσφεύγοντα από το Συμβούλιο Εφετών, αν και το ίδιο είχε παύσει, λόγω παραγραφής, την ποινική δίωξη κατ' αυτού για το αδίκημα της λαθρεμπορίας), έγινε δεκτό α) ότι το τεκμήριο αθωότητας παραβιάζεται όταν μία δικαστική απόφαση που αφορά ένα κατηγορούμενο, δημιουργεί **άμεσα ή έμμεσα** την αίσθηση ότι αυτός είναι ένοχος, αν και η ενοχή του δεν έχει κριθεί, ενώ το ίδιο ισχύει και στην περίπτωση παραγραφής του εγκλήματος (σκέψη 30) και β) ότι το τεκμήριο εφαρμόζεται σε όλες τις δικαστικές διαδικασίες μέχρι την αμετάκλητη απόφαση -και σε περίπτωση απαλλαγής για οιονδήποτε λόγο- και στις μεταγενέστερες δικαστικές αποφάσεις ή δηλώσεις που προέρχονται από δημόσιες αρχές, αν αυτές παραβλέπουν σκόπιμα την προηγούμενη αθωωτική απόφαση του δικαστηρίου (σκέψη 31).

Ακόμη, στην πολύ ενδιαφέρουσα απόφαση του ΕΔΔΑ (Τμήματος Ευρείας Σύνθεσης) **Allen κατά Ηνωμένου Βασιλείου της 12-7-2013**, που ασχολείται ειδικά με το τεκμήριο αθωότητας σε σχέση με τις αστικές δίκες²³, παρατίθεται, στις παραγράφους 98, 101, 102 και 123 αυτής, μία εκτενή συλλογή σκέψεων και νομολογίας του Δικαστηρίου του Στρασβούργου αναφορικά με την εφαρμογή του τεκμηρίου αθωότητας σε μεταγενέστερες μη ποινικές διαδικασίες. Συγκεκριμένα το ΕΔΔΑ, με την απόφαση αυτή, συνοψίζοντας τη νομολογία του, καταλήγει στις εξής θέσεις:

1) Το ΕΔΔΑ δεν εξετάζει σε ποιο βαθμό τα δικαστήρια της μίας δικαιοδοσίας δεσμεύονται από την αμετάκλητη απόφαση της άλλης δικαιοδοσίας, γιατί το έργο του δεν είναι στο να υποκαθίσταται στην

²²Δημ. σε ΝοΒ 2009, σελ. 173 επ. με παρατηρήσεις Β. Χειρδάρη, σελ. 178 επ.

²³Δημ. σε ΝοΒ 2016, σελ. 1522 επ. με σχόλιο Β. Χειρδάρη, σελ. 1531 επ.

κρίση των εθνικών δικαστηρίων, αφού η ερμηνεία του εθνικού δικαίου είναι έργο των τελευταίων.

2) Οι αστικές δίκες με αντικείμενο αξίωση αποζημίωσης ή χρηματικής ικανοποίησης, δεν είναι δίκες επί ποινικής κατηγορίας, όπως η τελευταία νοείται κατά την αυτόνομη ερμηνεία του ΕΔΔΑ, γιατί η αστική αποζημίωση δεν είναι ποινή.

3) το τεκμήριο αθωότητας δεν αποκλείει, κατ' αρχήν, τις αστικές διεκδικήσεις. Δηλαδή, δεν μπορούν να αποκλειστούν οι αξιώσεις αστικής αποζημίωσης των θυμάτων, που προκύπτουν από τα ίδια πραγματικά περιστατικά με βάση, όμως, «ένα λιγότερο αυστηρό βάρος απόδειξης» (κατά την ακριβή διατύπωση του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου), εφόσον το πολιτικό εθνικό δικαστήριο σέβεται το τεκμήριο αθωότητας του εναγομένου (πρώην κατηγορουμένου). Έτσι π.χ. ο αθωωθείς αμετάκλητα για το αδίκημα της σωματικής βλάβης με πρόθεση, μπορεί να καταδικαστεί σε αστική αποζημίωση για την από αμέλεια διάπραξη του ίδιου αδικήματος ή ο αθωωθείς αμετάκλητα για το αδίκημα της σωματικής βλάβης από αμέλεια λόγω παραβίασης της πινακίδας ΣΤΟΠ, μπορεί να υποχρεωθεί σε αποζημίωση για την από αμέλεια διάπραξη του ίδιου αδικήματος γιατί οδηγούσε με υπερβολική ταχύτητα, αφού στις περιπτώσεις αυτές δεν παραβιάζεται το τεκμήριο αθωότητας και

4) Δικαστικές αποφάσεις, οι οποίες, μετά την αμετάκλητη αθώωση του κατηγορουμένου για οποιονδήποτε λόγο (χωρίς ή με αμφιβολίες), υποδηλώνουν, άμεσα ή έμμεσα, από τον τρόπο ενέργειάς τους, από την αιτιολογία τους ή από την χρησιμοποιούμενη γλώσσα τους, την ενοχή του ή παραγνωρίζουν την αθώωσή του, προσβάλλουν ευθέως το τεκμήριο αθωότητάς του, δηλαδή το τεκμήριο παραβιάζεται: **α.** από δηλώσεις καταλογισμού ποινικής ευθύνης στον αμετακλήτως αθωθέντα, με την αναφορά στις πολιτικές αποφάσεις ότι αυτός έχει διαπράξει το αδίκημα, κατά τον τρόπο που αναφέρεται στο κατηγορητήριο και για το οποίο έχει αθωωθεί και

β. εάν οι φράσεις που χρησιμοποιούνται από το πολιτικό δικαστήριο θέτουν σε αμφισβήτηση την ορθότητα της αθώωσης ρητά ή και

ουσιαστικά, εάν, δηλαδή, το σκεπτικό της αστικής απόφασης καλύπτει ως αποδεδειγμένα όλα τα αντικειμενικά και υποκειμενικά συστατικά στοιχεία που ουσιαστικά ισοδυναμούν με απόδειξη της διάπραξης της υποκειμενικής και αντικειμενικής υπόστασης του αδικήματος από τον μη ποινικώς καταδικασθέντα κατηγορούμενο. Προς την κατεύθυνση αυτή σημαντική είναι η σκέψη 38 της απόφασης **Ringvold κατά Νορβηγίας της 11.2.2003**, που αναφέρει ότι σε ένα δεύτερο επίπεδο πρέπει να ερευνάται εάν «το τεκμήριο αθωότητας του εναγομένου» παραβιάστηκε και από αυτήν καθ' εαυτήν τη δυσμενή γι' αυτόν απόφαση του αστικού δικαστηρίου, όταν τα υπ' αυτού γενόμενα δεκτά ως πραγματικά περιστατικά **ουσιαστικώς** συνεπάγονται και τη διάγνωση περί τέλεσης (από τον εναγόμενο) του ποινικού αδικήματος για το οποίο αθώθηκε αμετάκλητα²⁴.

Τέλος, στην πρόσφατη απόφαση **Alcasi κατά Τουρκίας της 18.10.2016** κρίθηκε από το ΕΔΔΑ, ότι υπήρχε παραβίαση του τεκμηρίου αθωότητας της προσφεύγουσας εργαζόμενης (αθωωθείσας για ηθική αυτουργία σε απειλή του εργοδότη της και ενάγουσας σε εργατική αγωγή εναντίον του τελευταίου για καταβολή αποζημίωσης λόγω καταχρηστικής απόλυσής της), αφού τοεργατικό δικαστήριο, που απέρριψε την αγωγή της, δεν παρέμεινε εντός των ορίων της πολιτικής δίκης, αλλά προέβη σε χαρακτηρισμούς της συμπεριφοράς της προσφεύγουσας, που θέτουν σε αμφιβολία την ορθότητα της αθώωσής της, καταλήγοντας, ότι *«οποιαδήποτε δήλωση ή συλλογιστική από πολιτικό δικαστήριο που θέτει υπό αμφισβήτηση την αμετακλήτως αποδειχθείσα αθωότητα της προσφεύγουσας είναι ασυμβίβαστη με το άρθρο 6 παρ. 2 της ΕΣΔΑ»*.

Από την ανωτέρω αναφερόμενη νομολογία του ΕΔΔΑ, παρατηρείται μία **τάση επέκτασης του τεκμηρίου αθωότητας**, με μείωση της ευρύτητας και της αυτονομίας της πολιτικής δίκης απέναντι

²⁴Βλ. τις σχετικές παρατηρήσεις II του Σ. Ιωακειμίδη υπό την ΑΠ 1364/2011 ΝοΒ 2012, σελ. 572 επ. και ιδίως 574.

του. Και ναι μεν δεν αποκλείεται, όταν αμετάκλητα δεν έχει διαπιστωθεί η ενοχή του εναγομένου στο ποινικό δικαστήριο, η δικαστική καταδίκη του σε αποζημίωση υπέρ του θύματος, πλην όμως οι αυξημένες πλέον προϋποθέσεις που υπάρχουν για τη μη παραβίαση του τεκμηρίου αθωότητας, δημιουργούν μία μεγάλη προστατευτική εμβέλεια στο τελευταίο. Και τούτο, γιατί η προσεκτική διατύπωση των δικαστικών εκφράσεων στην αιτιολογία της απόφασης, ο μη καταλογισμός, ρητά ή ουσιαστικά, ποινικής ευθύνης μέσω της πολιτικής απόφασης στον αμετακλήτως αθωωθέντα για τα ίδια πραγματικά περιστατικά και η μη αναφορά ότι ο εναγόμενος (αθωωθείς) διέπραξε τα πραγματικά περιστατικά του κατηγορητηρίου, αποτελούν σημαντικά (και μάλλον ανυπέρβλητα) εμπόδια στον πολιτικό δικαστή για να μην πλήξει το θεμελιώδες δικαίωμα του εναγομένου στο τεκμήριο αθωότητάς του, το οποίο, όπως προαναφέρθηκε, είναι ένα διαρκές δικαίωμα χωρίς χρονικό τέλος και χωρίς περιορισμό τόπου και χρόνου²⁵.

IV.Η εξέλιξη της νομολογίας του Αρείου Πάγου

Παγίως στη νομολογία των πολιτικών δικαστηρίων διατυπωνόταν η θέση ότι οι αποφάσεις των ποινικών δικαστηρίων, καταδικαστικές ή αθωωτικές, μετά την έναρξη ισχύος του ΚΠολΔ, δεν αποτελούν δεδικασμένο για την πολιτική δίκη, αλλά αυτές (αποφάσεις) μπορούν να συνεκτιμηθούν ως δικαστικό τεκμήριο, από το οποίο η αποδεικτική απόκλιση απαιτεί ειδική και εμπεριστατωμένη αιτιολογία²⁶. Από το έτος 2013, όμως, αναφορικά με τις αμετάκλητες αθωωτικές αποφάσεις των ποινικών δικαστηρίων και υπό το φως των εξελίξεων στην πρόσφατη νομολογία του ΕΔΔΑ, διαμορφώθηκε **μία νεώτερη νομολογιακή θέση**, η οποία, με ευθεία επίκληση των υπερνομοθετικής ισχύος διατάξεων που κατοχυρώνουν το τεκμήριο αθωότητας, δέχεται ότι η απόφαση του πολιτικού δικαστηρίου που καταδικάζει π.χ. σε αποζημίωση τον

²⁵ Βλ. σχετικές παρατηρήσεις Β. Χειρδάρη σε ΝοΒ 2016, σελ. 1534 και σε ΝοΒ 2009, σελ. 179

²⁶ Βλ. ενδεικτικά ΑΠ 215/2013, ΑΠ 1098/2011, ΑΠ 410/2010.

εναγόμενο, παρά το γεγονός ότι αυτός έχει αμετάκλητα αθωωθεί από το ποινικό δικαστήριο για την αξιόποινη πράξη την στηριζόμενη στο ίδιο ακριβώς βιοτικό συμβάν (όταν, δηλαδή, η υπαίτια και παράνομη ζημιογόνα πράξη ταυτίζεται κατά το αντικειμενικό και υποκειμενικό μέρος της με το ποινικό αδίκημα) δημιουργεί ανεπίτρεπτα αμφιβολίες ως προς την προηγούμενη απαλλαγή του, παραβιάζουσα κατά τον τρόπο αυτό το τεκμήριο της αθωότητάς του.

Η θέση αυτή διατυπώθηκε το πρώτον με την απόφαση **ΑΠ 1652/2013** (Α1 Τμήμα, πρόεδρος: Β. Λυκούδης, εισηγητής: Δ. Κράνης). Στην υπόθεση αυτή, ο αναιρεσείων είχε κηρυχθεί αθώος στο ποινικό δικαστήριο για τις αποδιδόμενες σ' αυτόν αξιόποινες πράξεις της συκοφαντικής και (κατά μετατροπή) της απλής δυσφήμισης κατ' εξακολούθηση δια του τύπου και δια του διαδικτύου, ενώ στο πολιτικό δικαστήριο (Εφετείο) είχε κριθεί ότι υπάρχει αδικοπρακτική ευθύνη του για τα ίδια πραγματικά περιστατικά. Ο Άρειος Πάγος, με την απόφαση αυτή και με την επίκληση της πλέον πρόσφατης νομολογίας του ΕΔΔΑ, δέχθηκε ότι *«δικαστικές αποφάσεις, οι οποίες μετά την αμετάκλητη αθώωση του κατηγορουμένου ερμηνεύουν, για τις ανάγκες της νέας δίκης, την ποινική αθωωτική απόφαση, που στηρίζεται στα ίδια πραγματικά περιστατικά, με εκείνα της νέας δίκης, κατά τρόπο που δημιουργεί αμφιβολίες, ως προς την προηγούμενη απαλλαγή του, παραβιάζουν το τεκμήριο της αθωότητάς του»*, αφού *«το τεκμήριο αυτό και κατ' επέκταση η αρχή της δίκαιης δίκης παραβιάζονται και δημιουργείται συνεπώς λόγος αναίρεσης από τον αριθμό 1 του άρθρου 559 ΚΠολΔ, όταν από τη μεταγενέστερη απόφαση προκύπτουν, άμεσα ή έμμεσα, υπόνοιες ή αμφιβολίες ως προς την προηγούμενη απαλλαγή του κατηγορουμένου»*. Με βάση δε την σκέψη αυτή, έγινε δεκτός ο εκ του άρθρου 559 αρ. 1 ΚΠολΔ (περί παραβίασης κανόνα ουσιαστικού δικαίου) λόγος αναίρεσης, με την αιτιολογία ότι η κατάφαση της αστικής αδικοπρακτικής ευθύνης του αναιρεσείοντος-εναγομένου για τα ίδια πραγματικά περιστατικά που συγκροτούν την αξιόποινη πράξη, δημιουργεί **«αμφιβολίες και υπόνοιες»** ως προς την

προγενέστερη αθώωση αυτού, ως κατηγορουμένου, και την αποδυναμώνει.

Στη συνέχεια η ανωτέρω νομολογιακή θέση ενισχύθηκε με την έκδοση των πρόσφατων αποφάσεων **ΑΠ 715/2017** και **ΑΠ 322/2018** (Α1 Τμήμα, πρόεδρος: Β. Πέππας, εισηγητές: Γ.Λέκκας και Α. Τζαβάρα αντίστοιχα), με τις οποίες α) αναγνωρίζεται και πάλι (όπως ήδη αυτό έχει παγιωθεί στη νομολογία του ΑΠ²⁷) ότι το εκ των αυξημένης τυπικής ισχύος διατάξεων της ΕΣΔΑ τεκμήριο αθωότητας δεν περιορίζεται μόνο στις περιπτώσεις εκείνες, στις οποίες ο διάδικος έχει την ιδιότητα του κατηγορουμένου στο πλαίσιο μιας ποινικής δίκης, αλλά έχει εφαρμογή και ενώπιον άλλου δικαστηρίου το οποίο επιλαμβάνεται μεταγενεστέρως επί των αστικών αξιώσεων του παθόντος, όταν αυτό, για τις ανάγκες της δίκης, ερμηνεύει την ποινική αθωωτική απόφαση, η οποία στηρίζεται στα ίδια πραγματικά περιστατικά με εκείνα τα οποία εισάγονται ενώπιόν του, κατά τρόπο που δημιουργεί αμφιβολίες ως προς την προηγουμένη απαλλαγή του διαδίκου και β) γίνεται δεκτή τη φύση του τεκμηρίου ως **«δικονομικού δικαιώματος»**, από το οποίο πηγάζουν όχι μόνο οι διαδικαστικές εγγυήσεις κατά τη διάρκεια της ποινικής διαδικασίας, αλλά και, μετέπειτα, ο **σεβασμός της τιμής και αξιοπρέπειας του διωκόμενου προσώπου**, που επιτυγχάνεται με τον σεβασμό της αθώωσης ή μη καταδίκης αυτού²⁸. Στις δύο αυτές υποθέσεις, οι αναιρεσείοντες είχαν κηρυχθεί αθώοι από τα αρμόδια ποινικά δικαστήρια για τις αποδιδόμενες σ' αυτούς αξιόποινες πράξεις (της παράβασης του Ν. 2121/1993 περί «Πνευματικής ιδιοκτησίας κλπ.» στην πρώτη υπόθεση και του εμπρησμού από αμέλεια στη δεύτερη υπόθεση), ενώ τα αρμόδια πολιτικά δικαστήρια (Εφετεία) είχαν δεχθεί ότι υπάρχει αδικοπρακτική ευθύνη τους, συγκροτούμενη από τα ίδια πραγματικά περιστατικά τα συγκροτούντα και τις αποδιδόμενες σ' αυτούς ως άνω αξιόποινες πράξεις. Με τις αποφάσεις

²⁷ Βλ. ενδεικτικά ΑΠ 1656/2017, ΑΠ 1747/2017, ΑΠ 1398/2015.

²⁸ Για τη φύση του τεκμηρίου αθωότητας ως στοιχείου της προσωπικότητας του προσφεύγοντος, βλ. Π. Βογιατζήσελ.-Α. Σισιλιανού.π., σελ. 257.

αυτές το Ανώτατο Ακυρωτικό διατύπωσε και τις ιδιαίτερα σημαντικές σκέψεις ότι «Χωρίς προστασία (του τεκμηρίου) που αποσκοπεί στην τήρηση, σε κάθε μεταγενέστερη διαδικασία, μιας αθώωσης ή μιας απόφασης παύσης της ποινικής δίωξης, **οι εγγυήσεις μιας δίκαιης δίκης που προβλέπει το άρθρο 6 παρ. 2, θα κινδύνευαν να καταστούν θεωρητικές και απατηλές.** Αυτό που είναι κρίσιμο, επίσης, μόλις τελειώσει η ποινική διαδικασία, είναι η φήμη του ενδιαφερομένου και ο τρόπος με τον οποίο την αντιλαμβάνεται το κοινό»²⁹ καθώς και ότι «η επιδίκαση αποζημίωσης εις βάρος του πρώην κατηγορουμένου δεν είναι επιτρεπτό **στα πλαίσια της ενότητας της έννομης τάξης να δημιουργεί αμφιβολίες όσον αφορά την προηγούμενη αθώωσή του**». Με βάση δε τις σκέψεις αυτές, έγινε δεκτός ο εκ του άρθρου 559 αρ. 1 ΚΠολΔ λόγος αναίρεσης, με την αιτιολογία ότι «Έτσι όμως, κατά τρόπο αντίθετο προς τις διατάξεις των άρθρων 6 § 2 της ΕΣΔΑ και 14 § 3 του Διεθνούς Συμφώνου για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα, η κατάφαση της αστικής αδιοπρακτικής ευθύνης των ως άνω αναιρεσιόντων δημιουργεί αμφιβολίες και υπόνοιες ως προς την αθώωση των ανωτέρω ως κατηγορουμένων και την αποδυναμώνει. Ειδικότερα δε, με τον τρόπο αυτό, κατ' αποτέλεσμα, καταφάσκει η ποινική ευθύνη των τελευταίων για το αδίκημα για το οποίο αθωώθηκαν».

Κατά το ίδιο χρονικό διάστημα διαμορφώθηκε στη νομολογία του Αρείου Πάγου (στα Α2 κα Δ Τμήματα) και η **αντίθετη θέση**, που δέχεται ότι η μη εναρμόνιση των πραγματικών παραδοχών του Εφετείου με εκείνες του ποινικού δικαστηρίου δεν αποτελεί παραβίαση του τεκμηρίου αθωότητας, με την αιτιολογία ότι «το Εφετείο, για να διαμορφώσει το αποδεικτικό του πόρισμα, έλαβε υπόψη και

²⁹Είναι η σκέψη 94 της θεμελιώδους απόφασης ΕΔΔΑ/11 εναντίον Ηνωμένου Βασιλείου, όπου, κατά το αγγλικό κείμενο, αναγράφεται επακριβώς: “Without protection to ensure respect for the acquittal or the discontinuation decision in any other proceedings, the fair-trial guarantees of Article 6 § 2 could risk becoming **theoretical and illusory**. What is also at stake once the criminal proceedings have concluded is **the person’s reputation** and the way in which that person is perceived by the public”.

συνεκτίμησε και την αθωωτική απόφαση του ποινικού δικαστηρίου, χωρίς να προβεί σε οποιαδήποτε ερμηνεία της ως προς τους λόγους απαλλαγής του αναιρεσειόντος, ούτε να αποφανθεί, καθ' οιονδήποτε τρόπο, άμεσο ή έμμεσο, για την ποινική ενοχή του, ώστε να ανακύπτει ζήτημα αμφισβήτησης του εξ αυτής παραγόμενου και από τις ανωτέρω διεθνείς συμβάσεις προστατευόμενου τεκμηρίου αθωότητας του αναιρεσειόντος για τις πράξεις για τις οποίες κατηγορήθηκε»³⁰.

Η ανωτέρω νομολογιακή θέση περί μη δεσμευτικής εμβέλειας του τεκμηρίου αθωότητας, υιοθετήθηκε, με αναλυτικότερη τεκμηρίωση, από την απόφαση **ΑΠ 1422/2017**(Α2 Τμήμα, πρόεδρος: Δ. Παπαντωνοπούλου, εισηγητής: Γ. Αποστολάκης), με την επίκληση ιδίως της απουσίας σαφούς νομοθετικής ρύθμισης. Ειδικότερα, με την απόφαση αυτή γίνεται δεκτό ότι *«Ειδικά επί αθωωτικής αποφάσεως, το τεκμήριο αθωότητας δεν συνεπάγεται αποδεικτική δέσμευση του πολιτικού δικαστηρίου που οδηγεί σε αποδεικτικό αποτέλεσμα συμβατό με την αθωωτική και κατ' ανάγκη σε αποκλεισμό της αστικής αδιοπρακτικής ευθύνης του αθωωθέντος με την αιτιολογία ότι διαφορετικά δημιουργούνται αμφιβολίες για την αθώωσή και παραβιάζεται η αρχή του άρθρου 6§2 ΕΣΔΑ και 14§3 του Διεθνούς Συμφώνου για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα. Μία τέτοια θεώρηση δεν είναι σύμφωνη με τα δογματικά όρια του τεκμηρίου αθωότητας, όπως αυτά προσδιορίστηκαν ανωτέρω, αλλά προσκρούει και στο Σύνταγμα αφού έτσι δημιουργείται ένα είδος "αποδεικτικής δέσμευσης", ένα νέο είδος "δεδικασμένου", μη προβλεπόμενο από τον ισχύοντα ΚΠολΔ ή από άλλη ουσιαστική διάταξη, άρα ασύμβατο με τη συνταγματική διάκριση των δικαστικών δικαιοδοσιών, από τις οποίες πηγάζει η δικονομική αρχή για τη μη δέσμευση των πολιτικών δικαστηρίων από τις αποφάσεις των ποινικών. Με άλλα λόγια, αν η "δέσμευση" αυτή νοηθεί ως ιδιαίτερο είδος δεδικασμένου, το κώλυμα*

³⁰Βλ. ενδεικτικά ΑΠ 215/2013 (Δ'Τμ.), ΑΠ 1398/2015 (Δ'Τμ.), ΑΠ 344/2016 (Α2 Τμ.), ΑΠ 1747/2017 (Δ'Τμ.).

είναι συνταγματικό από τις διατάξεις περί χωριστής δικαιοδοσίας των δικαστηρίων. Αν πάλι το νέο αυτό είδος "δέσμευσης" μεταξύ δικαιοδοσιών συνιστά μία έκφραση της βεβαιωτικής ενέργειας ή αλλιώς διαπιστωτικής δύναμης των δικαστικών αποφάσεων, έννοια άγνωστη στο αστικό δικονομικό δίκαιο, τότε για τη δημιουργία τέτοιου είδους δέσμευσης απαραίτητη είναι η ύπαρξη ρητής νομοθετικής πρόβλεψης (βλ. σχετ. άρθρο 5 ΚΔΔ), που ωστόσο δεν υφίσταται». Ήδη το εριζόμενο αυτό ζήτημα αυτό έχει οδηγηθεί στην Ολομέλεια του Αρείου Πάγου, αφού με την απόφαση **ΑΠ 889/2018**(Α2 Τμήμα, πρόεδρος: Γ. Σακκάς, εισηγητής: Ι.Τσαλαγανίδης) παραπέμφθηκε ο σχετικός λόγος αναίρεσης στην Τακτική Ολομέλεια, γιατί η απόφαση (που δέχθηκε, κατά πλειοψηφία, ότι παραβιάσθηκε το τεκμήριο αθωότητας από το πολιτικό Εφετείο, το οποίο, με την κρίση του για την κατάφαση της αστικής αδιοπρακτικής ευθύνης του αναιρεσειόντος, δημιουργεί αμφιβολίες και υπόνοιες ως προς την προγενέστερη αθώωσή του ως κατηγορουμένου με αμετάκλητη ποινική απόφαση) ελήφθη με διαφορά μίας ψήφου.

IV.Εγγύτερη επισκόπηση του προβληματισμού- Οι θέσεις και τα επιχειρήματα των δύο αντίθετων απόψεων

IV.1. Από μέρος της επιστήμηστού αστικού δικονομικού δικαίου υποστηρίζεται η άποψη ότι το τεκμήριο αθωότητας στην ποινική διαδικασία, δεν αποκλείει τη διαπίστωση από το πολιτικό δικαστήριο, της αστικής ευθύνης του διαδίκου, παρά την προηγούμενη αθώωσή του από ποινικό δικαστήριο για αδίκημα που αφορά στα ίδια πραγματικά περιστατικά, λόγω της διαφορετικής φύσης της διαδικασίας, των διαφορετικών κανόνων απόδειξης, της έλλειψης δεδικασμένου στην ημεδαπή πολιτική δίκη ως προς τα πραγματικά περιστατικά αυτοτελώς λαμβανόμενα και του, κατά βάση, αποκαταστατικού χαρακτήρα της επιδίκασης αποζημίωσης στην Ελλάδα, ενόψει και του ότι α) με τις αυξημένης τυπικής ισχύος διατάξεις της Ε.Σ.Δ.Α. δεν καθιερώνεται

δεδικασμένο στην πολιτική δίκη από απόφαση ποινικού δικαστηρίου³¹, β) στα αστικά αδικήματα, κατά κανόνα, δεν έχουμε να κάνουμε με χρηματική κύρωση «ποινικού χαρακτήρα» και γ) τυχόν απόλυτη δέσμευση από αθωωτική απόφαση ποινικού δικαστηρίου δύναται να παραβιάζει, κατ' αποτέλεσμα τουλάχιστον, το δικαίωμα δικαστικής προστασίας του ενάγοντος στην πολιτική δίκη. Υποστηρίζεται, μάλιστα, με την επίκληση ότι θα ήταν σφάλμα να οδηγηθεί η ελληνική έννομη τάξη στο δεδικασμένο «από την πίσω πόρτα» των αποφάσεων των ποινικών δικαστηρίων έναντι των πολιτικών δικαστηρίων, ότι το τεκμήριο αθωότητας, στην πολιτική δίκη ειδικά, προστατεύεται επαρκώς ενώπιον των δικαστηρίων της ουσίας δια των δικαστικών τεκμηρίων και, στη συνέχεια, μέσω του αναιρετικού ελέγχου κατ' άρθρο 559 αριθ. 11 ΚΠολΔ (αφορά την μη λήψη υπόψη αποδεικτικών μέσων που οι διάδικοι επικαλέστηκαν και προσκόμισαν)³². Υποστηρίζεται δε ότι η θέση αυτή είναι συμβατή και με την πρόσφατη νομολογία του ΕΔΔΑ (απόφαση Allen κατά Ηνωμένου Βασιλείου), σύμφωνα με την οποία το τεκμήριο αθωότητας δεν αποκλείει τις αστικές αξιώσεις, αρκεί η απόφαση του πολιτικού δικαστηρίου να μην περιέχει «δήλωση καταλογισμού ποινικής ευθύνης στον εναγόμενο»³³. Επίσης, σε προγενέστερο χρόνο διατυπώθηκε η θέση, αναφορικά με την προαναφερθείσα απόφαση Σταυρόπουλος κατά Ελλάδος, ότι «το ΕΔΔΑ δεν εντόπισε την παραβίαση του τεκμηρίου αθωότητας στην υιοθέτηση διαφορετικών οντολογικών παραδοχών από τα διοικητικά δικαστήρια, αλλά στο γεγονός ότι η διαφοροποίηση αυτή θεμελιώθηκε σε μία ευθεία αμφισβήτηση της ισοσθένειας της αθώωσης λόγω αμφιβολιών με εκείνη η οποία χωρεί κατόπιν αδιαμφισβήτητης απόδειξης της

³¹ (σε άλλες χώρες, π.χ. Γαλλία, παράγεται δεδικασμένο από απόφαση ποινικού δικαστηρίου).

³² Βλ. Ι. Δηληκωστόπουλος, Ο αναιρετικός λόγος του άρθρου 559 αριθ. 11 ΚΠολΔ με την εφαρμογή του ν. 4335/2015, ΕλλΔνη 2017, σελ. 666 επ. και ιδίως 667 και παρατηρήσεις του ιδίου υπό την ΑΠ 302/2016 σε ΕλλΔνη 2016, σελ. 1645-1647.

³³ Βλ. Ι. Δεληκωστόπουλος, ό.π., ΕλλΔνη 2016, σελ. 1647.

αθωότητας του κατηγορουμένου»³⁴. Τα ανωτέρω επιχειρήματα ήδη ενισχύουν την προαναφερθείσα **νομολογιακή θέση**, που δέχεται ότι το τεκμήριο αθωότητας δεν συνεπάγεται αποδεικτική δέσμευση του πολιτικού δικαστηρίου που να οδηγεί σε αποδεικτικό αποτέλεσμα συμβατό με την προγενέστερη αθωωτική απόφαση.

IV.2. Από την άλλη πλευρά, **μέρος της θεωρίας του ποινικού δικαίου**, θέτει τα εξής εύλογα ερωτήματα: α) πως είναι δυνατόν, όταν ο κατηγορούμενος έχει αποδειχθεί με αμετάκλητη δικαστική απόφαση, που διαπιστώνεται επίσημα από την δικαστική εξουσία, ότι δεν έχει διαπράξει το αδίκημα, να έρχεται μεταγενέστερα ένα άλλο δικαστήριο (που απλά έχει άλλο όνομα: πολιτικό) να εξετάζει πάλι τα ίδια πραγματικά περιστατικά με αυτά του ποινικού δικαστηρίου, που συνέβησαν ακριβώς στον ίδιο χρόνο και στον ίδιο τόπο, με την συμμετοχή των ίδιων προσώπων (φερόμενων θύτη και θύματος) που απλά έχουν άλλο χαρακτηρισμό ως διάδικοι (ο κατηγορούμενος είναι ο εναγόμενος και το θύμα είναι ο ενάγων) και που εξετάζει σχεδόν τους ίδιους μάρτυρες, τα ίδια έγγραφα και συμμετέχουν (συνήθως) οι ίδιοι συνήγοροι, να αποφασίζει ότι αυτός που αθώθηκε από το πρώτο δικαστήριο (το ποινικό), τώρα διέπραξε το έγκλημα για το οποίο αθώθηκε; και β) ποια είναι η ορθότερη απόφαση από τις δύο αντίθετες, που έχουν εκδοθεί από δύο δικαστήρια με ομοιόβαθμους δικαστές, οι οποίοι έχουν τις ίδιες θεωρητικές γνώσεις και αποτελούν όργανα του ίδιου κράτους και της ίδιας εξουσίας (δικαστικής);³⁵

Επίσης, από άλλους εκπροσώπους της νομικής επιστήμης, τίθεται εύστοχα και το εξής καίριο ερώτημα: *«Λαμβανομένου υπ' όψιν ότι αμφότερες η πολιτική και η ποινική δικαιοσύνη αποβλέπουν στην εδραίωση της δημόσιας τάξης, την ευημερία του κοινωνικού συνόλου και τη διαίωνιση των ηθικών αξιών, είναι δυνατή η ταυτόχρονη συνύπαρξη εντός της ίδια έννομης τάξης δύο αντιφατικών αμετάκλητων*

³⁴ Βλ. Δ. Μπαμπινιώτης, παρατηρήσεις υπό την ΑΠ 987/2008, ΕΠολΔ 2008, σελ. 839-842.

³⁵ Βλ. Σχόλιο Β. Χειρδάρη, ΝοΒ 2016, σελ.1532.

δικαστικών αποφάσεων, προερχόμενων από δικαστήρια διαφορετικών δικαιοδοσιών και συγκεκριμένα είναι ανεκτή η συνύπαρξη μίας απόφασης ποινικού δικαστηρίου, με την οποία ο Α κηρύχθηκε αθώος για το θάνατο του Β, διότι λ.χ. γι' αυτόν (θάνατο) ευθύνεται ο Γ, με μία απόφαση πολιτικού δικαστηρίου που καταδικάζει τον Α (και όχι τον Γ) σε καταβολή χρηματικής ικανοποίησης των οικείων του θύματος λόγω ψυχικής οδύνης;»³⁶.

Τα ανωτέρω επιχειρήματα ήδη ενισχύουν την προαναφερθείσα **ανεώτερονομολογιακή θέση**, που δέχεται ότι οι πολιτικές αποφάσεις, οι οποίες, μετά την αμετάκλητη αθώωση του κατηγορουμένου, ερμηνεύουν, για τις ανάγκες της νέας δίκης, την ποινική αθωωτική απόφαση, που στηρίζεται στα ίδια ακριβώς πραγματικά περιστατικά με εκείνα της πολιτικής δίκης, κατά τρόπο που δημιουργεί, άμεσα ή έμμεσα (ρητά ή ουσιαστικά), αμφιβολίες, ως προς την προηγούμενη απαλλαγή του, παραβιάζουν το τεκμήριο της αθωότητάς του.

V. Ζητήματα από την ενσωμάτωση της Οδηγίας (ΕΕ) 2016/343 στην εθνική έννομη τάξη με το Ν. 4596/2019

Στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης εκδόθηκε η **Οδηγία (ΕΕ) 2016/343** της 9.3.2016 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου «για την ενίσχυση ορισμένων πτυχών του τεκμηρίου αθωότητας στο πλαίσιο ποινικής διαδικασίας», καταρχήν προς τον σκοπό δημιουργίας ενός «χώρου ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης», όπως επιτάσσει το άρθρο 2 της Συνθήκης της ΕΕ, εντός του οποίου οι πολίτες της Ένωσης θα απολαύουν ενός «ισοδυνάμου επιπέδου» εγγυήσεων. Επομένως, στην ευρωπαϊκή έννομη τάξη, προωθείται συστηματικά –με πυλώνα το άρθρο 6 παρ. 2 της ΕΣΔΑ υπό τη νομολογιακή ερμηνεία του από το ΕΔΔΑ και με πρόσφατο επιστέγασμα την ως άνω Οδηγία– η ενίσχυση του τεκμηρίου αθωότητας

³⁶ Βλ. Χ. Γιαλαμάς, ό.π. ΕλλΔνη 2018, σελ. 1626 επ. και ιδίως 1627.

και των συναφών με αυτό αρχών και εγγυήσεων ως κοινώς αποδεκτού, δεσμευτικού κανόνα της ευρωπαϊκής ποινικής δικαιοσύνης. Εμπίπτουν δε στο πεδίο εφαρμογής της Οδηγίας οι ποινικές διαδικασίες «σύμφωνα με την ερμηνεία του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης με την επιφύλαξη της νομολογίας του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου»³⁷. Η Οδηγία –που είχε προθεσμία μεταφοράς στα εθνικά δίκαια την 1.4.2018– αποτελεί την απόληξη μιας μακροχρόνιας προσπάθειας της Ευρωπαϊκής Επιτροπής να ενσωματώσει το τεκμήριο και εν γένει τις σχετικές δικονομικές εγγυήσεις σε ένα νομικό κείμενο³⁸.

Πρέπει να επισημανθεί **ότι α)** στη σκέψη 16 του Προοιμίου της ως άνω Οδηγίας ορίζεται ότι «Το τεκμήριο αθωότητας παραβιάζεται σε περίπτωση που δημόσιες δηλώσεις δημόσιων αρχών ή **δικαστικές αποφάσεις**, με εξαίρεση τις αποφάσεις περί ενοχής, αναφέρονται στον κατηγορούμενο ως να είναι ένοχος...» και **β)** στο άρθρο 4 παρ. 1 της ίδιας Οδηγίας προβλέπεται ότι «Τα κράτη μέλη λαμβάνουν τα αναγκαία μέτρα προκειμένου να διασφαλίσουν ότι, όσο δεν έχει αποδειχτεί η ενοχή υπόπτου ή κατηγορουμένου σύμφωνα με το νόμο, στις δημόσιες δηλώσεις δημοσίων αρχών **καθώς και στις δικαστικές αποφάσεις**, με εξαίρεση τις αποφάσεις περί ενοχής, το εν λόγω πρόσωπο δεν αναφέρεται ως ένοχο». Ήδη η Οδηγία αυτή ενσωματώθηκε στην ελληνική νομοθεσία με το **N. 4596/2019** (ΦΕΚ 32/26.2.2019 τ. Α'). Είναι γεγονός ότι άρθρο 7 του ως άνω νόμου (τίτλος άρθρου: Δημόσιες αναφορές στην ενοχή προσώπου) περιλαμβάνονται ρυθμίσεις μόνον για την περίπτωση παραβίασης του τεκμηρίου αθωότητας από τις δηλώσεις δημοσίων αρχών, ενώ «έχει εκλείψει η αναφορά της οδηγίας στις δικαστικές αποφάσεις, με ό,τι αυτό συνεπάγεται»³⁹. Πάντως, στην **αιτιολογική έκθεση** του ως άνω νόμου αναφέρονται δύο σημαντικές

³⁷ Βλ. σκέψη 11 του Προοιμίου της Οδηγίας.

³⁸ Βλ. Π. Τσιρίδης, Τεκμήριο αθωότητας και η νέα Οδηγία, ΠοινΔικ 2017, σελ. 10 επ.

³⁹ Όπως αυτό έχει ήδη επισημανθεί εύστοχα, κατά το χρονικό στάδιο της δημόσιας διαβούλευσης, βλ. σε Χ. Γιαλαμά, ό.π., σελ. 1640-1641.

επισημάνσεις, ήτοι: α) «Κατά την Οδηγία το τεκμήριο αθωότητας παραβιάζεται σε περίπτωση που δημόσιες δηλώσεις δημόσιων αρχών ή δικαστικές αποφάσεις, με εξαίρεση τις αποφάσεις περί ενοχής, αναφέρονται στον ύποπτο ή στον κατηγορούμενο ως να είναι ένοχος... Οι εν λόγω δηλώσεις και **δικαστικές αποφάσεις δεν θα πρέπει δηλαδή να δημιουργούν την αίσθηση ότι το πρόσωπο αυτό είναι ένοχο**» (Κεφάλαιο Β', Ι. Γενικό μέρος, σημείο 7) και β) «Μετά (την αθώωση) δεν υπάρχει "ύποπτος" ή "κατηγορούμενος", αλλά αμετάκλητα αθωωθείς, οπότε το τεκμήριο αθωότητας μετενεργεί και απαγορεύει οποιαδήποτε έκφραση υπονοιών ως προς την αθωότητα...» (II. Ειδικό Μέρος, άρθρο 5, σημείο 22).

Σε κάθε περίπτωση, πρέπει να αναφερθεί ότι, και προ του Ν. 4596/2019, η κατοχύρωση του τεκμηρίου αθωότητας στα προαναφερθέντα συμβατικά κείμενα (6 παρ. 2 ΕΣΔΑ, 14 παρ. 2 ΔΣΑΠΔ και 48 παρ. 1 ΧΘΔΕΕ) επέκτεινε την ρυθμιστική εμβέλεια του τεκμηρίου εντός της ημεδαπής έννομης τάξης δυνάμει του άρθρου 28 παρ. 1 του Συντάγματος με υπέρτερη νομοθετική ισχύ, ενώ ήδη η προστασία του τεκμηρίου, ως περιεχόμενο της ανωτέρω Οδηγίας, αποτελεί κανόνα δικαίου της Ένωσης.Ανεξαρτήτως δε του ζητήματος της τυχόν πλημμελούς ενσωμάτωσης στην ημεδαπή νομοθεσία της εν λόγω Οδηγίας στο σημείο αυτό, διαπιστώνεται ότι η στάση του ενωσιακού νομοθέτη ενισχύει την ανωτέρω άποψηπερί παραβίασηςτου τεκμηρίου αθωότητας, όταν τα πολιτικά δικαστήρια, μετά την αμετάκλητη αθώωση του κατηγορουμένου, ερμηνεύουν, για τις ανάγκες της νέας δίκης, την ποινική αθωωτική απόφαση, που στηρίζεται στα ίδια πραγματικά περιστατικά κατά τρόπο που δημιουργεί αμφιβολίες, ως προς την προηγούμενη απαλλαγή του.

VI. Συμπερασματική αποτίμηση

Η εγγύηση του τεκμηρίου αθωότητας εξακολουθεί και μετά την αμετάκλητη απαλλαγή του κατηγορουμένου να επενεργεί στο πλαίσιο της επακόλουθης πολιτικής δίκης, όπως είναι οι αστικές διαφορές

αποζημίωσης, όταν η υπαίτια και παράνομη ζημιογόνα πράξη ταυτίζεται κατά το αντικειμενικό και υποκειμενικό μέρος της με το ποινικό αδίκημα, από το οποίο αθώθηκε ο κατηγορούμενος. Τούτο, άλλωστε, γίνεται δεκτό και από το σύνολο της νομολογίας του Ανωτάτου Ακυρωτικού και, κατά το σημείο τούτο, ταυτίζονται οι δύο οι ως άνω νομολογιακές θέσεις. Περαιτέρω, η ανωτέρω μετενέργεια του τεκμηρίου επιτάσσει να μην τίθεται, με άμεσο τρόπο και ρητά, σε αμφιβολία από το πολιτικό δικαστήριο η βασιμότητα της ποινικής απαλλαγής του κατηγορουμένου με την ρητή δήλωση καταλογισμού ποινικής ευθύνης στον εναγόμενο ή με την χρήση εκφράσεων που αμφισβητούν άμεσα την αθώωση υπό ποικίλες δικαιολογίες, όπως π.χ. ότι α) είναι προϊόν αμφιβολιών και όχι βεβαιότητας του δικαστηρίου, β) λήφθηκε όχι ομόφωνα αλλά κατά πλειοψηφία, γ) στηρίχθηκε στην μη απόδειξη του υποκειμενικού στοιχείου του αδικήματος (δόλου) και δ) διαφώνησε ο εισαγγελέας της έδρας κλπ.⁴⁰. Επισημαίνεται, ότι και κατά το σημείο τούτο συγκλίνουν οι δύο προαναφερθείσες νομολογιακές θέσεις του Αρείου Πάγου. Η διαφωνία δε των θέσεων αυτών εντοπίζεται στο εξής σημείο: Κατά τη νεώτερη νομολογιακή θέση, τα γενόμενα δεκτά από το αστικό δικαστήριο δεν μπορεί, έστω και με έμμεσο τρόπο αλλά εν τέλει ουσιαστικώς, να καταδεικνύουν ότι ο εναγόμενος με τις πράξεις του ή τις παραλείψεις του πραγμάτωσε την αντικειμενική και την υποκειμενική υπόσταση του εγκλήματος, για το οποίο είχε κατηγορηθεί και αθώθηκε. Κατά την αντίθετη δε θέση, το πολιτικό δικαστήριο έχει υποχρέωση συνεκτίμησης της αθωωτικής απόφασης χάριν σεβασμού του τεκμηρίου αθωότητας, πλην όμως η υποχρέωση αυτή δεν ισοδυναμεί σε καμία περίπτωση με δέσμευση του πολιτικού δικαστηρίου από την αθωωτική απόφαση, αφού έχει δικαίωμα να καταλήξει σε διαφορετικό αποδεικτικό πόρισμα.

⁴⁰Βλ. στην σχετική μελέτη του Γ. Αποστολάκη, «Τεκμήριο αθωότητας και αστικές διαφορές – ένας ενδονομολογιακός διάλογος» σε Επιθεώρηση Πολιτικής Δικονομίας 1/2019.

Ως προς την ανωτέρω διαφωνία πρέπει να αναφερθεί ότι, σύμφωνα με την προεκτεθείσα νομολογία του ΕΔΔΑ, η απόφαση του πολιτικού δικαστηρίου δεν πρέπει να υποδεικνύει «**ούτε ρητώς ούτε ουσιαστικώς**»⁴¹ ότι συντρέχουν οι προϋποθέσεις για να θεωρηθεί ο εναγόμενος ποινικά υπεύθυνος σε σχέση με τις κατηγορίες από τις οποίες είχε απαλλαγεί» και, συνεπώς, υπάρχει παραβίαση του τεκμηρίου, όταν τα πραγματικά περιστατικά που γίνονται δεκτά ουσιαστικά συνεπάγονται και τη διάγνωση περί τέλεσης από αυτόν του ποινικού αδικήματος για το οποίο αθώθηκε. Τούτο δεν αποτελεί αποτέλεσμα ενός δεσμευτικού για το αστικό δικαστήριο ποινικού δεδικασμένου, αλλά **αντανεκλαστική συνέπεια** (κατ' άλλους δεσμευτική εμβέλεια) της αμετάκλητης αθωωτικής ποινικής απόφασης στο πεδίο της πολιτικής δίκης δυνάμει του (ακόμη ισχύοντος υπέρ του ποινικώς απαλλαχθέντος εναγομένου) τεκμηρίου αθωότητας, το οποίο προστατεύεται όχι μόνο από τις προαναφερθείσες υπερνομοθετικής ισχύος διατάξεις των διεθνών συμβάσεων αλλά και από τον ενωσιακό νομοθέτη (άρθρο 4 παρ. 1 της Οδηγίας (ΕΕ) 2016/343 της 9.3.2016 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, η οποία ενσωματώθηκε στην ημεδαπή έννομη τάξη με το Ν. 4596/2019). Συνεπώς, με βάση την ανωτέρω προσέγγιση, είναι προφανής η πληρέστερη εναρμόνιση με τη νομολογία του ΕΔΔΑ, ως προς το υπό εξέταση ζήτημα, της νεώτερης νομολογιακής θέσης που διατύπωσαν οι αποφάσεις ΑΠ 1652/2013, 715/2017 και 322/2018.

Άλλωστε, στο πεδίο της ημεδαπής πολιτικής δίκης υπάρχει ήδη το φαινόμενο της αντανεκλαστικής συνέπειας από αθωωτική ποινική απόφαση, όπως συμβαίνει στην περίπτωση που υποβάλλεται κατά του εργαζόμενου από τον εργοδότη του μήνυση για τέλεση αξιόποινης πράξης και, ακολούθως, καταγγέλλεται η σύμβαση εργασίας του χωρίς να του καταβληθεί αποζημίωση, όπως επιτρέπει ο νόμος (7 Ν.

⁴¹ «*either expressly or in substance*», όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται στο αγγλικό κείμενο των αποφάσεων του ΕΔΔΑ Ringvold κατά Νορβηγίας της 11.2.2013 και Ν.Α. κατά Νορβηγίας της 20.4.2015 (σκέψεις 38 και 49 αντίστοιχα).

3198/1955). Αν, στη συνέχεια, ο μισθωτός αθωωθεί, δικαιούται να λάβει τη νόμιμη αποζημίωσή του, δηλαδή, εφόσον εκδοθεί αθωωτική απόφαση, το πολιτικό δικαστήριο οφείλει να δεχθεί, χωρίς άλλη έρευνα, την αγωγή του για επιδίκαση αποζημίωσης⁴².

Σημειώνεται, πάντως, ότι τα ανωτέρω ισχύουν σε όλες τις περιπτώσεις αθωωτικής κρίσης για οιονδήποτε λόγο (με ή χωρίς αμφιβολίες) από το ποινικό δικαστήριο, ενώ σε περίπτωση παύσης της ποινικής δίωξης λόγω παραγραφής, είναι ορθότερη η θέση ότι αυτό δεν δύναται να επηρεάσει τα δικαιώματα του ζημιωθέντος ενώπιον του πολιτικού δικαστηρίου, παρά την περί του αντιθέτου νομολογιακή θέση του ΕΔΔΑ ως προς το ζήτημα αυτό⁴³. Αυτό ισχύει πολύ περισσότερο και στις περιπτώσεις κατά τις οποίες, κατ' εφαρμογή σχετικών διατάξεων νόμου (πχ. ν. 4411/2016, ν. 4198/2013 κ.α.), παύει υφ' όρον η ποινική δίωξη ή παραγράφεται υφ' όρον η επιβληθείσα ποινή. Στις περιπτώσεις αυτές δεν τίθεται ζήτημα εφαρμογής του τεκμηρίου αθωότητας, που να εμποδίζει το πολιτικό δικαστήριο, να ερευνήσει τις αστικές αξιώσεις του παθόντος, καθόσον ο κατηγορούμενος δεν έχει κριθεί αμετάκλητα αθώος των αποδιδόμενων σ' αυτόν αξιόποινων πράξεων, οι οποίες αποτελούν και αντικείμενο της αστικής δίκης, όπως αυτό έχει ήδη κριθεί και με την απόφαση **ΑΠ 302/2016**(Α2 Τμήματος).

Τέλος, το τεκμήριο αθωότητας διαθέτει μία σοβαρή λογική που ενισχύει την ασφάλεια δικαίου των πολιτών. Μάλιστα, ο σεβασμός του τεκμηρίου αυτού λειτουργεί όχι μόνον υπέρ του κατηγορουμένου, αλλά και υπέρ του θεσμού της δικαιοσύνης, αφού διασφαλίζει το κύρος της⁴⁴, ενώ συμβάλλει και στην συνοχή και ενότητα της έννομης τάξης καθώς και στην αποτροπή έκδοσης αντιφατικών αποφάσεων μεταξύ

⁴²Βλ. ΑΠ 991/2015, 965/2013, 1106/2000 και σε Δ. Κονδύλη, Το δεδικοσμένο κατά τον ΚΠολΔ, έκδ. 2007, σελ. 105.

⁴³Βλ. Χ. Γιαλαμάς, ό.π., ΕλλΔνη 2018, σελ. 1645.

⁴⁴ Βλ. Ν. Αλιβιζάτος, Το τεκμήριο αθωότητας και οι παράπλευρες συνέπειές του, ΠοινΔικ 2017, σελ. 7 επ και ιδίως 8.

τωνπολιτικών και των ποινικών δικαστηρίων⁴⁵. Συνεπώς, από άποψη νομοθετικής πολιτικής (delegeferenda), ο νομοθέτης, κατά την ενσωμάτωση της προαναφερθείσας Οδηγίας με το Ν. 4596/2019, θα έπρεπε να δημιουργήσει ένα πιο σαφές πλαίσιο ρύθμισης του ζητήματος, ώστε, σε περίπτωση ποινικής αθώωσης, να εκλείψει ο κίνδυνος έκδοσης τέτοιων αντιφατικών αποφάσεων, που διασπά την ενότητα της έννομης τάξης και θίγει καίρια το περί δικαίου συναίσθημα και την εμπιστοσύνη των πολιτών στην απονομή της δικαιοσύνης.

⁴⁵Βλ. Χ. Πλατιά, Το τεκμήριο αθωότητας και η ισχύς του στην αστική δίκη (με αφορμή την απόφαση ΑΠ 715/2017) σε ΠειρΝομ 2017, αρ. τεύχους 4, σελ. 292 επ.